

De betoging als actiemiddel in het interbellum

Een analyse van de jaren 1927-1929 en 1936-1938.

---

door Marc MAES,

Assistent aan de Afdeling Politologie
van de Katholieke Universiteit te Leuven.

★

« De betoging is een actiemiddel dat steeds meer gebruikt wordt, voor steeds meer eisen, door steeds meer organisaties, tegen steeds meer machtscentra en waarvan de omvang afneemt » (1). Zo luidde één van de kernachtige omschrijvingen waarmee J. Smits in 1984 de analyse van de betogingen 1953-1974 resumeerde. Geduldige inventarisatie en nauwgezette ontleding van betogingen leidden er tot verhelderende inzichten over het veld van minder conventioneel politiek gedrag. Het toonde de actoren die optraden, de machtscentra die gevisieerd werden, de thema's die tot strijdpunten waren uitgegroeid... Het liet een evolutie zien zoals deze gedeeltelijk in bovenstaand citaat werd samengeballd.

Hoe deze evolutie er uitzag in een eerder stadium — m.n. het interbellum — is het onderwerp van dit artikel. Het brengt geen totaalbeeld van opnieuw 22 jaar, maar wel twee kortere momentopnamen van telkens drie jaar. De eerste keuze viel op die jaren die algemeen aanzien worden als de crisisperiode van het Belgisch parlementair regime, crisis die geopenbaard werd door de verkiezingen van mei 1936. Aldus wordt een interessante bijkomende vraagstelling aangesneden: « Hoe zag deze crisis eruit op straat, hoe reageerde de diverse politieke actoren in het betogingsveld op deze crisisperiode? ». Zinnige uitspraken hieromtrent zijn slechts mogelijk indien men over een referentieperiode beschikt. Tegenover de jaren 1936-1938 worden daarom de onbezorgde Gay Twenties geplaatst. 1927-1929 waren inderdaad jaren van grote verlichting nadat lang aanslepende financiële moeilijkheden en internationale

---

(1) J. SMITS, *Democratie op straat. Een analyse van de betogingen in België*. Leuven, 1984, blz. 362.

spanning door de akkoorden van Locarno en een muntsanering werden opgelost.

Tegen de achtergrond van grote voorspoed kon het politiek leven opnieuw zijn normale gang gaan. De periode 1927-1929 is opgebouwd rond het enige jaar uit het interbellum (1928) dat geen noemenswaardige regeringscrisis kende (2).

De wijze waarop deze beide uitsnijdingen worden onderzocht ligt gezien de vraagstelling, letterlijk voor de hand, nl. met het onderzoekschema dat J. Smits gebruikte voor de jaren 1953-1974. Dit houdt vooreerst een inventarisatie van de betogingen in met behulp van vijf kranten: *De Standaard*, *Le Peuple*, *Het Laatste Nieuws*, *La Libre Belgique* en *Le Soir*, die te samen ook voor het interbellum de betere keuze leken hoewel zij toen niet alle hun huidige kwaliteiten bezaten. Verder omvat dit stramien het categoriseren en analyseren van de betogingen naar aantal, aantal deelnemers, betogingsthema's, breuklijnen, socio-professionele en volksnationale hoedanigheid van de deelnemers, mate van organisatie en organisatietype, soorten betogingen, geviseerde machtscentra en tenslotte betogingsplaatsen (3). Doorheen de samenlezing van al deze variabelen wordt het beeld van het betogingsveld opgebouwd.

Drie voorafgaande opmerkingen nog. Ten eerste. Voor het bepalen van het aantal betogers kon alleen op de geraadpleegde kranten zelf worden gesteund. Hetgeen een onbepaalde overschatting insluit. Voor de periode 1953-1974 bleken de daarvoor beschikbare Rijkswachtcijfers immers tot een correctie van de krantenopgaves te verplichten (4). Bij een vergelijking tussen de cijfers voor de jaren 1927-1929 en 1936-1938 enerzijds en de gecorrigeerde gegevens voor 1953-1974 anderzijds moet hiermee rekening worden gehouden.

Ten tweede. Het aantal betogingen slaat enkel op het aantal vermeld in de kranten. Méér bronnen zouden wellicht een onbepaalde hoeveelheid betogingen meer opleveren. De schets van het betogingsveld in de beschouwde triades mag dus zeker niet als exhaustief worden beschouwd.

Ten derde. De tussenoerlogse kranten gebruikten de termen « manifestation » maar ook « betoging » in een bijzonder ruime betekenis gaande van opstootjes, sit-ins, stakingspiketten... over vlaginhuldigen, optoch-

(2) C.H. HÖJER, *Le régime parlementaire belge de 1918 à 1940*. Brussel, 1969, blz. 313.

(3) Zie o.a. J. SMITS, *a.w.*, blz. 113-116. Elk van deze variabelen kan uiteraard aan elke andere worden gerelateerd, wat ook gebeurde. Hier is enkel plaats voor een weergave van de enkelvoudige analyse aangevuld met verwijzingen naar de gekruiste ontleding.

(4) J. SMITS, *a.w.*, blz. 117-118.

ten, tot tentoonstellingen en zelfs processies. Kortom voor alles wat maar enigszins een « uiting van » of een « betuiging aan » iets was.

Ten aanzien van deze zogenaamde « *betogingen* » werden de betogingsdefinitie en de toelichtingen daarbij, geformuleerd door L. Holvoet en J. Smits zeer strikt toegepast. Een betoging is « een verzameling van individuen die zich beweegt op de openbare weg of openbaar terrein met vreedzame bedoelingen bijeengekomen en georganiseerd mede als protest tegen en/of steun aan één of meerdere machtscentra of tegenwoordigers ervan, hun ideologie of waarden, hun beleid of nagestreefd beleid, hun gebrek aan beleid, hun vroegere acties of nagestreefde acties ». En : « een optocht onderscheidt zich van een betoging doordat ze kadert in een feestgebeuren of herdenking ». Ofschoon, een optocht « afhankelijk van datgene wat herdacht of gevierd wordt, een min of meer uitgesproken strijddkarakter kan vertonen » (5).

Nu bleek dat de « *betogingen* » waarover de kranten het hebben niet alleen vaak niet als betogingen in strikte zin konden weerhouden worden maar tevens dat er in het interbellum eerder veel en met zeer velen werd « *betoogd* » (in de ruime betekenis van het woord). Het interbellum was een tijd van vlag en wimpel en uniform, van massaoptochten en massameetings. De burgers lijken er zich dikwijls op straat begeven te hebben om « uiting te geven aan », vooral aan « hun behoren tot ». Het betogingsveld van de tussenoerlogse periode is zo veel minder een afspiegeling van de « Democratie op straat » dan voor de naoorlogse jaren het geval was. Dat is alleszins een eerste vaststelling van deze studie. Zij legt er zich verder enkel op toe te onderzoeken op welke wijze van het actiemiddel betoging, in strikte zin dus, gebruik is gemaakt. Aan het eind van het artikel werd evenwel plaats geruimd voor een appendix. Deze schetst één van de meest strijdbare optochten uit het interbellum, nl. de 1 Mei-optochten en hun tegenhangers de *Rerum Novarum*-stoeten.

1. Het aantal betogingen en betogers.

Een eerste element van analyse omvat het aantal betogingen in de betrokken periodes, en, wat zeker niet altijd constant is, de deelname hieraan.

Uit tabel I blijkt dat voor beide periodes nagenoeg eenzelfde aantal betogingen werd geteld :

---

(5) J. SMITS, *a.w.*, blz. 109.

TABEL I

Het aantal betogingen, het aantal betogers en de gemiddelde grootte van de betogingen in 1927-1929 en 1936-1938

<i>Jaar</i>	<i>Betogingen</i>	<i>Betogers</i>	<i>Gemiddelde grootte</i>
1927	73	182.950	2.505
1928	66	149.755	2.270
1929	40	170.065	4.250
1927-1929	179	502.770	2.810
1936	83	161.465	1.945
1937	71	87.280	1.230
1938	20	70.575	3.520
1936-1938	174	319.320	1.835

Honderd negenenzeventig in 1927-1929 en 174 in 1936-1938, d.w.z. ongeveer 60 per jaar, met gemiddeld 2.810 en 1.835 deelnemers. Zelfs rekening gehouden met een fikse overschatting waren dit eerder grote betogingen. Voor de gehele periode 1953-1974 bedroeg het gemiddelde aantal betogers immers slechts ongeveer 1.000 en aan het eind ervan amper 400 à 500. In de jaren 1953-1959 daarentegen telde een betoging gemiddeld ongeveer 2.950 deelnemers, een orde van grootte die boven de betogingen van het interbellum uitsteeg.

Ook het aantal betogingen per jaar, 60 dus, lag in beide tussenoorslogse uitsnijdingen redelijk hoog. De periode 1953-1974 opende immers met een gemiddeld aantal van slechts ongeveer 30 (voor de jaren 1953, 1954, 1956, 1957 en 1958 — uitzondering vormt het hoogtepunt van de schoolstrijd in 1955 — van dan af ongeveer begon het aantal gestadig op te lopen) (6).

Tussen 1927-1929 en 1936-1938 blijkt meteen ook een eerste verschil. Het aantal betogers lag in de tweede periode gevoelig lager, absoluut ongeveer 200.000, gemiddeld per betoging een duizendtal. Was er evenveel betoogd dan waren voor deze acties duidelijk minder deelnemers opgedaagd. De « woelige » jaren 1930, de regimecrisis, werd niet door een groter aantal betogers gekenmerkt.

Tenslotte toont tabel I nog dezelfde grillige spreiding van betogingen en betogers als voor de na-oorlogse periode. Van het ene jaar op het andere kunnen deze aantallen terugvallen van bijvoorbeeld 71 op 20 betogingen of van 160.000 op 90.000 betogers. Het verschijnen of doen verschijnen van strijdpunten op de concrete politieke agenda voert acties af en aan.

(6) De cijfers voor 1953-1974 zijn gedeeltelijk eigen berekeningen op basis van J. SMITS, a.w., blz. 122-124.

Welk waren deze strijdpunten ? Waarvoor werd er betoogd ? Dat toont tabel II.

2. De betogingsthema's.

TABEL II

De spreiding van de betogingen en de betogers over de politieke sectoren, 1927-1929 en 1936-1938

Politieke sectoren	1927-1929					1936-1938				
	Beto- gingen		Betogers		$\bar{x}$	Beto- gingen		Betogers		$\bar{x}$
	N	%	N	%		N	%	N	%	
Buitenlandse en defensie- politiek	49	27,4	105.140	20,9	2.145	14	8,0	23.080	7,2	1.650
Sociale politiek	75	41,9	300.965	59,8	4.015	48	27,6	90.535	28,3	1.885
Economische politiek	4	2,2	28.350	5,6	7.085	12	6,9	16.360	5,1	1.365
Financiële politiek	5	2,8	15.150	3,0	3.030	2	1,1	600	0,2	300
Binnenlandse politiek	36	20,1	47670	9,5	1.325	95	54,6	187.250	58,6	1.970
Cultuurpolitiek	6	3,3	1.680	0,3	260	1	0,6	1.000	0,3	
Onbekende en niet te plaatsen thema's	4	2,2	3.825	0,8	956	2	1,1	500	0,2	250
Totaal	197	99,9	502.770	99,9	2.810	174	99,9	319.320	99,9	1.835

Onmiddellijk in het oogspringend is het grote verschil tussen 1927-1929 en 1936-1938.

De eerste periode werd beheerst door sociale thema's die niet alleen 42 % van de betogingen uitmaakten maar zelfs 60 % van de betogers mobiliseerden. In de tweede periode daarentegen nam de sociale politiek met iets meer dan 1/4 van de betogingen en betogers slechts een tweede plaats in.

Toch staat de eerste niet bekend als bijzonder getekend door sociale strijd en kende de tweede het grootste sociale conflict uit het interbellum nl. de algemene staking van 1936. Tijdens deze heftige, één maand lange staking voorkwam de bewaking van een algemeen betogingsverbod echter dat al te veel samenscholingen tot spontane betogingen uitgroeiden, terwijl de vakbonden zich in de rest van de periode op de achtergrond hielden, mogelijk om de systeem-oppositie geen bijkomende argumenten te verlenen in het vertroebelde maatschappelijk klimaat (7).

De jaren 1927-1929 daarentegen kenden geen scherpe sociale conflicten. Het patronaat toonde zich vrij gewillig ten aanzien van de looneisen van de vakbonden. De oplossing van de monetaire crisis, die voordien nog de koopkracht van de werknemers had aangetast, zorgde immers

(7) Vergelijk met J. SMITS, a.w., blz. 152.

voor een aansluiting met de grote internationale bloei en voor relatieve schaarste op de arbeidsmarkt (8).

Bovendien was het disproportionele aandeel betogers voor de sociale politiek in de periode 1927-1929 t.a.v. het aandeel van de betogingen niet zozeer door vakbondsacties bewerkstelligd maar eerder door de geweldige mobilisatiekracht van de Oudstrijdersverenigingen. Zij brachten in vijf betogingen ongeveer 104.000 man op de been voor het bekomen van een betere pensioenregeling. Tien jaar later was hun mobilisatiecapaciteit echter flink afgenomen. Voor dit thema kregen zij dan « slechts » 22.000 betogers op straat; onder meer omdat zij zich inmiddels op het binnenlandse-politieke thema hadden georiënteerd zoals verder nog zal blijken.

De tweede belangrijkste politieke sector in het betogingsveld van 1927-1929, nl. de buitenlandse en defensiepolitiek met 27,4 % van het aantal betogingen en 20,9 % van het aantal betogers verloor eveneens sterk aan betekenis in 1936-1938 en vertegenwoordigde dan nog slechts 8,0 % en 7,2 %.

Het grote aandeel van deze sector in de late jaren twintig werd gemaakt door 2 betogingsgolven. Vooreerst door de campagne van BWP en SJW voor een legerdienstverkorting tot 6 maanden. Niet zozeer deze eis zelf dan wel een tactische terugtocht uit de regering en een versteving van de rangen zou daarbij het hoofdoel zijn geweest. En als het kon ook nog verkiezingen uitlokken (9).

Daarom werd deze campagne in echte verkiezingsstijl gevoerd en vooral in kleinere, veelal Vlaamse centra, waar met dit electorale thema nog stemmen konden bijgewonnen worden.

Een tweede reeks betogingen werd eveneens door de BWP gevoerd, al dan niet in actiecomités te samen met communisten en anarchisten. Het betrof het Belgisch aandeel in de wereldwijde protestgolf tegen de ter doodveroordeling van Sacco en Vanzetti in de VSA. Beide Italiaanse anarchisten zouden volgens links eerder omwille van hun politieke overtuiging dan omwille van hun vermeende betrokkenheid in een roofmoord zijn vervolgd (10).

De weinige betogingen van 1936-1938 voor de buitenlandse en defensiepolitiek waren vrijwel uitsluitend vredesbetogingen. Ook toen, zoals

(8) K. VERAGHTERT, *Het economische leven, 1918-1940*. In: *Nieuwe Algemene Geschiedenis der Nederlanden*, Haarlem, 1979, dl. XIV, blz. 78 en M. NEIRYNCK, *Sociaal-economisch overzicht*. In: S.H. SCHOL (Red.), *Honderd vijftig jaar katholieke arbeidersbeweging in België, dl. II*. Brussel, 1966, blz. 32.

(9) Zie M. CLAEYS-VAN HAEGENDOREN, *25 jaar Belgisch socialisme*. Antwerpen, 1967, blz. 262-271.

(10) Zie R. CREAGH, *Sacco en Vanzetti*, Parijs, 1984, 275 blz. N. Sacco en B. Vanzetti werden in 1977 gerehabiliteerd.

in 1927-1929 waren weerom de BWP en in mindere mate de KP de organisators. In de jaren twintig werden in deze betogingen geen namen genoemd. Zij vroegen noch min noch meer dan de verandering van het internationale systeem in een rechtsorde waarin het recht van de meest bewapende sterkste zou verlaten worden. In 1936-1938 daarentegen werd hun thema « vrede en anti-fascisme » en waren zij gericht tegen Duitsland en Italië, meer bepaald tegen hun betrokkenheid in de Spaanse burgeroorlog. Wanneer de dreiging van oorlog en het Duitse Reich echter dichterbij kwam werden de straten pijnlijk stil.

De afwezigheid in de betogingsstatistieken van de Vlaamse agitatie, vooral dan van het Verbond van Vlaamse Oud-Strijders (VOS) tegen het Belgisch buitenlands beleid m.n. tegen het Frans-Belgisch militair akkoord van 1920 is niet onopgemerkt voorbijgegaan (11). Dat deze Vlaamse agitatie echter vooral in optochten, meetings e.d. tot uiting kwam en niet met betogingen in strikte zin werd gevoerd was een politiek stijlkenmerk, dat later nog ter sprake komt.

De dominantie van de binnenlandse politiek in het betogingsveld van 1936-1938 treedt uit tabel II zeer sterk naar voor: méér dan de helft, nl. 54,6 % van het aantal betogingen en 58,6 % van het aantal betogers had met dit thema te maken, tegenover slechts 20,1 % en 9,5 % in 1927-1929. Op het eerste zicht lijken deze betogingen ook de grootste van de jaren dertig. Enkele socialistische anti-Rex acties en vooral twee grootse VOS betogingen drijven het gemiddelde hier echter sterk op. Zonder deze twee laatste zakt het gemiddelde aantal deelnemers per betoging tot 1200 en blijft dan zelfs onder het gemiddelde van 1927-1929. Dit rekensommetje is niet zo artificieel als het lijkt. Tot april 1937 was de periode 1936-1938 eigenlijk één grote aanéenschakeling van min of meer ernstige rellen waarbij soms ook betoogd werd. Eerst waren er de heftige acties van Vlaamse verenigingen tegen de vertoning van de « Vlaanderen-onterende » film « La Kermesse Héroïque » van J. Feyder; dan de woelige verkiezingsstrijd (met op 22/23 mei 1936 dodelijke slachtoffers: de socialistische militanten Pot en Grijp); [vervolgens de algemene staking met opstootjes, samenscholingen...] en verder de Rex-campagnes voor de (mislukte) Rex-massa-manifestatie van 25 oktober 1936 en de (verloren) tussentijdse verkiezingen van 11 april 1937. Voor de jaren 1936-1938 releveren vlugge notities — zonder zelfs systematisch te hebben genoteerd — niet minder dan 210 relletjes (politieke acties van welke aard ook waarbij het tot een handgemeen komt tussen de betrokkenen onderling of met de ordehandhavers)

(11) Zie hieromtrent G. PROVOOST, *Vlaanderen en het militair-politiek beleid in België tussen de twee wereldoorlogen*, dl. II. Leuven, 1977, 524 blz.

tegenover slechts 60 voor de jaren 1927-1929 en vooral tegenover slechts 174 *betogingen*.

Kon een groter aantal betogers géén kenmerk van de regime-crisis worden genoemd, dan lijkt een quasi-permanente onrust dit wel te zijn. Bovendien blijken betogingen er een minder gebruikt actiemiddel dan het fysieke treffen.

Naar inhoud vallen de betogingen voor de binnenlandse politiek in twee blokken uiteen.

Vooreerst, betogingen van en tegen Rex, goed voor 1/3 van betogingen en betogers in 1936-1938. Telkens Rex ergens een meeting organiseerde kreeg zij met tegenacties af te rekenen. Soms groeiden deze uit tot echte betogingen, een tiental keren konden ze niet verhinderen dat de Rexisten zelf hun groepsgewijze terugtocht tot betogingen liet uitgroeien. Daar tussenin organiseerden de socialisten, zelf nog een aantal antifascistische/antirexistische betogingen waarbij zij enkele malen duizenden mensen wisten te mobiliseren.

Een tweede hoofdrubriek voor binnenlandse politiek vormen de betogingen met een communautair thema (3/4 van betogingen en betogers voor binnenlandse politiek in 1927-1929 en 2/3 in 1936-1938). Het betogingsveld van 1936-1938 toont een toegenomen Vlaamse nervositeit: wekenlange relletjes, soms betoginkjes tegen de film Heldenkermis, studentenbetogingen ter ondersteuning van F. Grammens' schildersactie en een sterk toegenomen aantal Vlaamsgezinde betogers geconcentreerd in de VOS-betogingen van 23 mei 1927 voor amnestie (25.000 deelnemers) en voor de toepassing van de taalwetten op 3 juli 1938 (50.000 deelnemers). Toch moeten de Vlaamsgezinde betogingen zowel in 1936-1938 als in 1927-1929 (amnestie en Gent-Vlaams) qua aantal onderdoen voor deze van hun communautaire tegenvoeters, en wel in een verhouding 1 op 2. Voor elk van de communautaire thema's stonden de Franstaligen en/of Belgicisten meer en vlugger op straat. Vooral inzake de amnestiekwestie was dit het geval. Zo betoogden oudstrijdersverenigingen in de zomer van 1937 bijna twee maanden lang tegen de pas gestemde amnestiewet. Zelfs het optreden van de koning, begin juli 1937, kon de onverzettelijken niet stoppen, die ten koste van een sterk dalende aantrekkingskracht (van gemiddeld 1.500 tot 2 à 300 deelnemers) verder betoogden tot in augustus (12).

De Vlaamsgezinden leken hun ongenoegen en protesten daarentegen liever te uiten in massamanifestaties, IJzerbedevaarten, zangfeesten en land- en gowdagen. Als ze dan al betogingen tot actiemiddel namen

---

(12) Zie G. PROVOOST, *De Vossen- 60 Jaar Verbond van Vlaamse Oudstrijders*. Brussel, 1978, blz. 110-112.

dan kozen ze minder voor veel betogingen dan voor betogingen met velen. Het aantal anti-amnestie betogers tijdens de zomer van 1937 was niet hoger dan op die ene Vlaamse betoging van 23 mei 1937.

Tenslotte bevat tabel II nog een drietal kleinere politieke sectoren.

Vooreerst de sector cultuurpolitiek die in de periode 1953-1974 vooral door de Schoolstrijd en Leuven-Vlaams een groot aandeel in het betogingsveld vertegenwoordigde.

Van schoolstrijd was in het interbellum, op de verkiezingslag van 1932 na, geen sprake; door de algemene instemming met subsidies aan het vrij onderwijs in 1919 en 1920 was een feitelijke schoolvrede tot stand gekomen. « Leuven-Vlaams » was in de tussenoorlogse periode « Gent-Vlaams » maar ook hiervoor betoogden de Vlaamsgezinden weinig: in de periode 1927-1929 werden slechts 2 betoginkjes voor en 2 tegen de vernederlandsing van de Gentse universiteit geteld.

De betogingen voor de sectoren economische en financiële politiek betreffen voornamelijk middenstandsbetogingen. In 1927 wisten de middenstandsgroeperingen in een unieke krachtenbundeling 25.000 betogers naar Brussel te brengen. In 1936-1938 werd hen soortgelijke pogingen verboden omdat socialistische tegen-betogingen waren aangekondigd omwille van al dan niet vermeende fascistische usurpatie. Ontevreden middenstanders organiseerden dan maar plaatselijke acties, zowel winkelstakingen als betogingen.

Tabel III resumeert en hergroepeert de betogingsthema's volgens de traditionele breuklijnen van het Belgisch politieke systeem.

TABEL III
De spreiding van de betogingen en betogers over de breuklijnen,
1927-1929 versus 1936-1938

Breuklijnen	1927-1929					1936-1938				
	Beto- gingen		Betogers		$\bar{x}$	Beto- gingen		Betogers		$\bar{x}$
	N	%	N	%		N	%	N	%	
Levensbeschouwelijke breuklijn	1	0,5	500	0,1	500	4	2,3	3.900	1,2	975
Sociaal-economische breuk- lijn	69	38,5	196.455	39,1	2.845	44	25,3	65.820	20,6	1.495
Communitaire breuklijn	30	16,8	36.650	7,3	1.220	60	34,5	116.380	36,4	1.940
Andere thema's	79	44,1	269.165	53,5	3.405	66	37,9	133.215	41,7	2.020
Totaal	179	99,9	502.770	100	2.810	175	100	319.320	99,9	1.835

Dankzij de schoolvrede bleef de levensbeschouwelijke breuklijn geded-activerd. Slechts enkele keren werd op plaatselijk niveau de arena

betreden. De sociaal-economische breuklijn boette kwantitatief aan belang in, maar daarom niet aan scherpte integendeel (cf. de algemene staking).

Het belang van de communautaire breuklijn nam sterk toe: het aantal betogingen verdubbelde, het aantal betogers vervijfvoudigde. Voor het laatste zorgde vooral de Vlaamsgezinden, voor het eerste hun tegenhangers.

Bij de « andere thema's » behoren in 1927-1929 betogingen voor Sacco en Vanzetti, vrede, oorlogspensioenen, middenstandseisen, legerdienstverkortung; in 1936-1938 daarentegen vooral één thema: antifascisme, zowel in internationale als nationale context.

3. De machtscentra.

De verschuiving in thematiek wordt eveneens weerspiegeld in de verdeling van de geïsoleerde machtscentra.

In beide periodes waren de meeste betogingen naar politieke machtscentra gericht; $\frac{2}{3}$ in 1927-1929, meer dan $\frac{3}{4}$ in 1936-1938. De binnenlandse machtscentra namen daarbij een bijzondere plaats in, vooral dan de regering. Hun aandeel steeg nog van 48,6 % in 1927-1929 naar 71,3 % in 1936-1938. De regering was in 1936-1938 het voorwerp van niet minder dan 58,6 % van de betogingen en 72,6 % van de betogers, in 1927-1929 van 41,9 % en 58,4 % (in 1953-1974: 52,4 % en 73,5 %). De verschuiving naar binnenlandse politieke thema's en naar de communautaire breuklijn deed zich hier gevoelen.

De buitenlandse politieke machtscentra, slechts gering in aantal, verloren aan belang: van 17,3 % van het aantal betogingen in 1927-1929 naar 6,3 % in 1936-1938 (cf. 1953-1974: 19,2 %). Ook het gewicht van het patronaat nam af van 30,2 % naar 20,7 % van het aantal betogingen. Maar dan nog was dit hoog in vergelijking met het cijfer van de naoorlogse periode, 1953-1974, nl. 8,3 %. Sociale eisen zijn nu nog meer een zaak van de regering dan toen het geval was.

Culturele en religieuze machtscentra werden in beide tussenoerlogse triades niet geïsoleerd (12bis).

4. De spreiding van betogingen en betogers volgens socio-professionele categorieën.

Vragen omtrent de socio-professionele en volksnationale hoedanigheid, omtrent de mate van organisatie en organisatietypes hebben éénzelfde

(12bis) Zie J. SMITS, *a.w.*, blz. 287-294.

noemer : de toegankelijkheid van het actiemiddel betoging, nl. « de mate waarin categorieën en organisaties de betoging kunnen aanwenden » (13).

Tabel IV heeft de socio-professionele categorieën als invalshoek.

TABEL IV
De spreiding van de betogingen en de betogers
over de socio-professionele categorieën,
1927-1929 versus 1936-1938

Socio-professionele categorieën	1927-1929					1936-1938				
	Beto- gingen		Betogers		$\bar{x}$	Beto- gingen		Betogers		$\bar{x}$
	N	%	N	%		N	%	N	%	
1. Loon- en wedde- trekkenden										
Arbeiders	33	18,4	127.675	25,4	3.870	32	18,4	39.415	12,3	1.230
Bedienden	26	14,5	30.065	6,0	1.160	1	0,6	30		30
Ambtenaren	8	4,5	30.000	6,0	3.750	2	1,1	3.875	1,2	1.935
Werknemers algemeen .	45	25,1	106.690	21,2	2.370	31	17,8	98.815	30,9	3.185
Subtotaal	112	62,6	294.430	58,6	2.630	66	37,9	142.135	44,5	2.155
2. Zelfstandigen										
Landbouwers	—	—	—	—	—	1	0,6	8.335	2,6	8.335
Middenstanders	6	3,3	28.670	5,7	4.780	10	5,7	8.095	2,5	810
Subtotaal	6	3,3	28.670	5,7	4.780	11	6,3	16.430	5,1	1.495
3. (Studerende) jongeren										
Studenten	16	8,9	5.680	1,1	355	11	6,3	2.440	0,8	220
Scholleren	2	1,1	500	0,1	250	—	—	—	—	—
Jongeren	10	5,6	11.215	2,2	1.120	6	3,4	5.110	1,6	850
Subtotaal	28	15,6	17.395	3,4	620	17	9,8	7.550	2,4	445
4. Niet-actieven	1	0,6	210		210	5	2,9	4.435	1,4	890
5. Diverse socio-profes- sionele categorieën	32	17,9	162.065	32,2	5.065	75	43,1	148.770	46,6	1.985
Totaal	179	99,9	502.770	99,9	2.810	174	100	319.320	100	1.835

In vergelijking met de naoorlogse periode kunnen globaal de volgende vaststellingen uit deze tabel worden afgeleid : loon- en weddetrekkenden betoogden in beide tussenoerlogse uitsnijdingen héél wat meer, zelfstandigen en (studerende) jongeren heel wat minder ; niet de studenten maar wel de arbeiders betoogden als afzonderlijke categorie het meest (14).

Maar tussen de jaren 1927-1929 en 1936-1938 zelf vallen heelwat verschillen op.

(13) J. SMITS, *a.w.*, blz. 205.

(14) Vergelijk met J. SMITS, *a.w.*, blz. 208 e.v.

Vooreerst het verminderde aandeel van loon- en weddetrekkenden in 1936-1938 t.a.v. 1927-1929. Tesamen betoogden zij vooral veel in de jaren twintig toen zij door de socialistische en communistische partijen werden opgeroepen voor legerdienstverkorting, Sacco en Vanzetti en vrede. In 1936-1938 werden zij vooral voor slechts één campagne gemobiliseerd, nl. voor de strijd tegen het binnenlandse en internationale fascisme. Ook in enkele grote betogingen tijdens de staking van 1936 stapten diverse loon- en weddetrekkende tesamen op. Als afzonderlijke categorie betoogden zoals gezegd vooral de arbeiders. Hun betogingen waren bijzonder groot in 1927-1929 toen zij zoals de bedienden en ambtenaren (van het openbaar vervoer) door hun vakbonden werden opgetrommeld. Zij werden heel wat kleiner als zij spontaan tot stand kwamen zoals in de algemene staking van 1936.

Van de zelfstandigen roerden zich vrijwel uitsluitend de middenstanders. De landbouwers kwamen slechts één keer op straat, nl. op 12 december 1938 te Luik in een betoging van de Unions Professionnelles Agricoles (UPA).

Jongeren (o.m. studenten) vormden na de loon- en weddetrekkenden de meest betogende categorie. Studenten kwamen vooral voor binnenlandse politiek op straat (te samen met de scholieren), tegen amnestie in 1927-1929, voor de toepassing van de taalwetten in 1936-1938. De jongeren, dat zijn voornamelijk SJW en KAJ respectievelijk in actie voor legerdienstverkorting en tegen aanstootgevende uitstalramen en vertoningen.

Van de niet-actieven roerden zich in het bijzonder de arbeiders- en oorlogsinvaliden voor het bekomen van een betere sociale zekerheid.

Een belangrijke verschuiving deed zich voor bij de betogingen waar diverse socio-professionele categorieën tesamen in opstapten. Oudstrijdersverenigingen betoogden in 1927-1929 met zéér velen voor oorlogspensioenen, met weinigen maar zeer dikwijls tegen amnestie in 1936-1938. Bovendien kende deze laatste periode ook al lange reeksen « Heldenkermissen » en verscheidene Rex-betogingen zodat uiteindelijk vooral het aantal betogingen sterk was vermeerderd en niet zozeer het aantal betogers.

5. Betogingen van Vlamingen, Franstaligen, Belgen en buitenlanders.

Wanneer de resultaten van J. Smits' onderzoek het stereotype beeld dat Vlamingen als volgzaam, meegaand en gezagsgetrouw voorstelt, hebben ontkracht doordat zij aantoonde dat Vlamingen meer gebruik maakten van het actiemiddel betoging dan Franstaligen, dan zou het wel eens kunnen dat dit stereotype op naklanken van vooroorlogse indrukken is gebaseerd.

Tabel V toont aan dat de Vlamingen toen slechts half zoveel gebruik hebben gemaakt van betogingen dan de Franstaligen nl. 24,6 % tegenover 46,4 % voor de jaren 1927-1929 en 23,0 % tegenover 44,8 % in 1936-1938.

TABEL V

Het gebruik van en de deelname aan betogingen door Vlamingen,
Franstaligen, Belgen en buitenlanders,
1927-1929 versus 1936-1938

Volksnationaliteit	1927-1929					1936-1938				
	Beto- gingen		Betogers		$\bar{x}$	Beto- gingen		Betogers		$\bar{x}$
	N	%	N	%		N	%	N	%	
Vlamingen	44	24,6	101.875	20,3	2.360	40	23,0	102.555	32,1	2.565
Franstaligen	83	46,4	228.185	45,4	2.680	78	44,8	148.130	46,4	1.900
Belgen	50	27,9	171.740	34,2	3.590	56	32,2	68.635	21,5	1.225
Belgen en buitenlanders	2	1,1	970	0,2	—	—	—	—	—	—
Totaal	179	100	502.770	100	2.810	174	100	319.320	100	1.835

De Vlaamse deelname aan betogingen is in de tweede periode t.a.v. de eerste wel gestegen nl. van 20,3 tot 32,1 %. In 1936-1938 zijn betogingen waaraan Vlamingen deelnamen zo zelfs de grootste betogingen geworden! In de jaren 1927-1929 waren dat de betogingen waarin Vlamingen en Franstaligen, Belgen dus, te samen opstapten. Hun aandeel in de betogingen was in genoemde periode al dubbel zo groot als in de naoorlogse jaren (1953-1974), nl. 27,9 % (t.a.v. 12,8 %); het sprong nog op 32,2 % in 1936-1938 (15). Met het aandeel in de betogers gebeurde net het omgekeerde, het daalde van 34,2 % tot 21,5 % waarbij de gemiddelde grootte van de betogingen terug liep van ongeveer 3.600 tot ongeveer 1.200 (cf. de gewijzigde thematiek en de mobilisatiekracht van de oudstrijdersverenigingen). De aangroei van het aantal Vlaamse betogers en de afname van het aantal Belgische weerspiegelt tevens de toegenomen spanning rond de communautaire breuklijn.

Verschillen de cijfers tussen interbellum en naoorlogse periode, dan vertonen de betogingen van Vlamingen, Franstaligen en Belgen wel grotendeels dezelfde karakteristieken. Vlamingen betoogden vooral voor communautaire thema's en voor beleidsaangelegenheden, zij wendden zich voornamelijk tot de regering en kwamen meestal met diverse socio-professionele categorieën tegelijk op straat. Hierbij zij opgemerkt dat indien de Vlaamsgezinden in het interbellum eerder weinig betoog-

den, hun acties niettemin sterk doorwogen in de betogingen en betogersaantallen van Vlamingen en in het aantal betogers voor communautaire aangelegenheden.

Betogingen van Franstaligen hadden vooral met de sociaal-economische breuklijn te maken, waren doorgaans corporatistisch en gericht aan het patronaat en kenden voornamelijk loon- en weddetrekkenden als deelnemers.

Betogingen van Belgen bewogen zich daar tussenin, kenden veelal diverse socio-professionele categorieën als deelnemers en buiten de traditionele breuklijnen gelegen thema's : daar leken Vlamingen en Franstaligen het gemakkelijkst met elkaar op te kunnen stappen (16).

6. Mate van organisatie en organisatietypes.

Betogingen zijn doorgaans het produkt van een min of meer uitgewerkt mobilisatieproces. Zij kunnen echter eveneens spontaan of met minimale inzet ontstaan ; inzet zo minimaal dat de organisatorische eenheid ervan voor de media helemaal niet of nauwelijks herkenbaar is : bij een bijeenkomst, een oploop, bij de fabriekspoort, aan de universiteit, m.a.w. daar waar de potentiële betogers al ruimtelijk geconcentreerd zijn. De kans dat op die wijze bijzonder grote betogingen ontstaan is dan wel eerder klein.

Betogingen van deze soort werden door J. Smits, betogingen ingericht door informele organisaties genoemd, in het andere geval werd van formele organisaties gesproken.

Tabel VI laat zien hoe betogingen en betogers over deze twee categorieën verdeeld waren in 1927-1929 en 1936-1938.

TABEL VI
De spreiding van de betogingen en de betogers
over formele en informele organisaties in 1927-1929 en 1936-1938

Organisaties	1927-1929					1936-1938				
	Beto- gingen		Betogers		$\bar{x}$	Beto- gingen		Betogers		$\bar{x}$
	N	%	N	%		N	%	N	%	
Formele organisaties	142	79,3	471.015	93,7	3.320	118	67,8	255.015	79,9	2.160
Informele organisaties	37	20,7	31.755	6,3	860	56	32,2	64.306	20,1	1.150
Totaal	179	100	502.770	100	2.810	174	100	319.320	100	1.835

(16) Vergelijk o.a. met J. SMITS, a.w., blz. 359-360.

Het aantal en de deelname aan betogingen van informele organisaties is voor beide periodes verre van gelijk. In 1927-1929 behoren 20,7 % van de betogingen en 6,3 % van de betogers tot deze categorie, in 1936-1938 respectievelijk 32,2 en 20,1 %. Dat is vooral wat het aantal deelnemers betreft een aanzienlijke vergroting van het aandeel. Twee bewegingen dragen daartoe bij. Enerzijds brachten de formele organisaties in 1936-1938 minder mensen op de been, m.n. de nieuwkomer Rex en weerom de oudstrijdersverenigingen, maar ook de werknemersorganisaties die na de algemene staking niet alleen minder betoogden maar tevens minder opvallend. Anderzijds werden de betogingen van de informele organisaties talrijker en groter. Bemerkt hierbij dat zij ook dan nog kleiner waren dan deze van de andere soort. Hier speelde vooral de algemene staking van 1936 — waarin soms erg grote toelopen in beweging kwamen — en ook enkele uitgegroeide anti-Rex-acties.

Of het verhoogde aandeel van de betogingen van de informele organisaties in 1936-1938 t.a.v. 1927-1929 een trend is zoals in de periode 1953-1974, dan wel één gril van het betogingsveld kan niet worden gezegd. In ieder geval blijven de studenten in elk van de periodes de kampioen van de informele betogingen.

Onder de formele organisaties werd geen enkel type opgemerkt dat in beide tussenoerlogse uitsnijdingen het meest voorkwam. Tot de belangrijkste mogen evenwel de werknemersorganisaties, de politieke partijen en de oudstrijdersverenigingen worden gerekend. En wellicht ook nog de volksnationale organisaties, waaronder vooral het VOS (die tevens een oudstrijders- en een pacifistische organisatie was en) die in 1936-1938 het grootste aantal betogers (1/3 van het totaal) op de been bracht.

Niet alleen het aandeel van de werknemersorganisaties maar ook dat van de politieke partijen was in 1936-1938 aanzienlijk kleiner dan in 1927-1929: er werd nl. slechts één campagne meer gevoerd en deze antifascistische strijd werd door de partijen aan de militanten, d.w.z. aan informele organisaties overgelaten.

Zowel politieke partijen als werknemersorganisaties waren merendeels, respectievelijk nagenoeg uitsluitend van linkse strekking. In feite was zelfs slechts één zuil echt in het betogingsveld aanwezig (enkele katholieke jongeren en katholieke Vlaamse organisaties niet te na gesproken) nl. de socialistische.

7. Soorten betogingen.

De evidentie dat niet in alle betogingen dezelfde of even vergaande objectieven worden nagestreefd kreeg vorm in de betogingstypologie die het uitgangspunt is van tabel VII.

TABEL VII

De spreiding van de betogingen en de betogers over de soorten betogingen, 1927-1929 versus 1936-1938

Soorten betogingen	1927-1929					1936-1938				
	Beto- gingen		Betogers		$\bar{x}$	Beto- gingen		Betogers		$\bar{x}$
	N	%	N	%		N	%	N	%	
1. Systeemondersteunende betogingen	4	2,2	7.600	1,5	1.900	18	10,3	59.666	18,7	3.315
Structuurondersteunende betogingen	2	1,1	315		155	—	—	—	—	—
Beleidsondersteunende betogingen	18	10,0	21.457	4,3	1.190	4	2,3	24.647	7,7	6.160
Subtotaal	24	13,4	29.372	5,8	1.225	22	12,6	84.313	26,4	3.832
Steunverlenende betogingen										
2. Systeemwijzigende betogingen	18	10,0	20.790	4,1	1.155	19	10,9	23.250	7,3	1.225
Structuurwijzigende betogingen	2	1,1	665	0,1	335	3	1,7	3.940	1,2	1.315
Beleidswijzigende betogingen	53	29,6	124.295	24,7	2.345	69	39,6	101.425	31,8	1.470
Subtotaal	73	40,8	145.750	28,9	1.995	91	52,3	128.615	40,4	1.415
Wijzigingvragende betogingen										
3. Corporatistische betogingen	79	44,1	326.820	65,0	4.135	59	33,9	105.891	33,2	1.795
4. Betogingssoort onbekend	3	1,7	825	0,2	275	2	1,1	500	0,2	250
Totaal	179	99,9	502.770	99,9	2.810	174	99,9	319.320	100,1	1.835

Geen enkele betogingssoort scoorde in elk van beide periodes het hoogst.

De corporatistische betogingen — waarin een voordeel voor eigen groep nagestreefd wordt — domineerden in 1927-1929 : 44,1 % van het aantal betogingen en 65,0 % (!) van het aantal betogers. In 1936-1938 waren wijzigingvragende betogingen het belangrijkste met respectievelijk 52,3 % en 40,3 % tegenover 40,8 % en 28,9 % in 1927-1929. In geen van beide periodes zijn deze betogingen het grootst. De corporatistische

betoging in de ene en de steunverlenende betoging in de andere telden gemiddeld héél wat meer deelnemers. Steunverlenende betogingen nemen om en bij één zesde van het aantal betogingen in ; en 5,8 % van het aantal betogers in 1927-1929 en maar liefst 26,4 % in 1936-1938.

Dat alles wijkt sterk af van hetgeen voor de naoorlogse periode (1953-1974) werd vastgesteld : wijzigingvragende betogingen waren dan veruit het grootst en realiseerden om en bij de 2/3 van het aantal betogingen en betogers ; steunverlenende betogingen betekenden er nooit meer dan 1/12 en ook corporatistische betogingen waren niet zo belangrijk (17).

Wat de subtypes betreft, bij de wijzigingvragende betogingen zijn het telkens de beleidswijzigende die het grootste aandeel innemen, vooral dan in 1936-1938. Bij de steunverlenende betogingen zijn de verhoudingen sterk verschillend. Beleidsondersteunende betogingen zijn het belangrijkste in de eerste drie jaren, systeemondersteunende in de laatste drie. Globaal zijn zoals in de naoorlogse periode vooral minder vergaande objectieven nagestreefd.

Concreet. Achter de corporatistische eisen gaan zowel de betogingen van loon- en weddetrekkenden als van oudstrijders schuil, vandaar het grote aandeel in het aantal betogers van 1927-1929, vandaar het verminderde aandeel in 1936-1938.

Betogingen tegen amnestie ondersteunden in 1927-1929 het regeringsbeleid maar vroegen om een beleidswijziging in 1936-1938 ; in de grote Vlaamse amnestiebetoging van mei 1937 werd daarentegen het regeringsstandpunt bijgetreden.

De systeemwijzigende betogingen waren voornamelijk — in 1927-1929 zelfs uitsluitend — vredesbetogingen, in 1936-1938 vertaald in betogingen voor vrede en tegen de vredesbedreiging van het fascisme. Twee derde van de systeemwijzigende betogingen van 1936-1938 waren echter naar de nationale regering gericht. Het betrof de Rex-betogingen waarin uiteraard wel « A bas les Pourris » werd geroepen, maar waarmee ongetwijfeld « Weg met het parlementaire regime » bedoeld werd. En hoewel Rex meestal op tegenacties werd onthaald betekenden precies deze betogingen een nieuw fenomeen in het betogingsveld : van het regime, van het politieke systeem zelf, gesymboliseerd door de regering werden nu diepgaande, systeemwijzigende veranderingen geëist.

De anti-fascistische betogingen die zich verzetten tegen de autoritaire staatsinrichting die het fascisme nastreefde, m.a.w. de systeemondersteunende betogingen, waren uiteraard wel talrijker en voorzeker omvangrijker, maar door het feit dat zij uitsluitend uit linkse hoek kwamen,

(17) Zie J. SMITS, *a.w.*, blz. 267.

door hun negatief karakter, door het feit dat zij veelal op handtastelijkheden uitdraaiden, verloren deze betogingen evenwel veel van hun ondersteunend karakter.

Maar niet alleen links was onvoorzichtig, ook de regering liet zich tot betwistbare maatregelen verleiden, zoals het quasi-systematisch verbieden van grote betogingen in de hoofdstad, allicht uit vrees voor « Mars op Rome »-toestanden. Ook deze beknotting van de vrije meningsuiting was koren op de molen van de systeem-oppositie.

8. Betogingsplaatsen.

Hoezeer betogingen tijdens het interbellum een stedelijk verschijnsel waren mag blijken uit het aandeel dat de agglomeraties (inclusief Charleroi) er voor hun rekening namen. In 1927-1929 werd om en bij de 65 % van betogingen en betogers in de agglomeraties geteld: in 1936-1938 vonden enerzijds slechts 48,8 % van de betogingen in deze centra plaats, maar anderzijds vertegenwoordigde dit 75,9 % van het aantal betogers. Ter vergelijking, de cijfers voor 1953-1974 nl.: 42,7 % en 55,6 %. Bovendien waren toen de 20 belangrijkste betogingsplaatsen nodig om 58,6 % van het aantal betogingen bij elkaar te brengen; in 1927-1929 en 1936-1938 samen volstonden de 10 belangrijkste voor 60,9 % van het aantal betogingen en maar liefst 79,6 % van het aantal betogers.

TABEL VIII

De tien belangrijkste betogingsplaatsen, 1927-1929 en 1936-1938 samengeteld

<i>Aantal betogingen</i>		<i>Aantal betogers</i>	
Brussel	73	Brussel	262.900
Lulk	40	Lulk	88.470
Antwerpen	22	Gent	79.330
Leuven	20	Charleroi	56.980
Gent	18	La Louvière	46.650
Charleroi	10	Antwerpen	38.480
La Louvière	10	Quaregnon	30.000
Verviers	8	Herstal	28.000
Herstal	7	Boussu	14.700
Oostende	7	Bergen	9.050

In deze top prijken uiteraard de vijf agglomeraties maar ook — en vooral in de betogersrangorde —, heelwat Waalse industriële centra: loon- en weddetrekkenden kwamen vooral daar op straat waar ze het sterkst geconcentreerd waren.

Deze rangorde verschilt aanzienlijk van de naoorlogse top-10-lijst van betogingen en waarin bijvoorbeeld slechts 3 Waalse steden voor-

kwamen. In het interbellum betoogden echter de Franstaligen en niet de Vlamingen het meest.

Twee opmerkingen nog. Ten eerste. Achter het verminderde aandeel van de agglomeraties in het aantal betogingen schuilt weedom de invloed van de staking van 1936, en meer nog, van de oudstrijderscampagnes tegen amnestie en de acties tegen « La Kermesse héroïque ». Alle drie hadden ze gemeen dat het kleinere betogingen waren, plaatselijk georganiseerd, nabij de werkplaats, het oorlogsmonument of de bioscoop. Ten tweede. Onder de agglomeraties ging vooral Brussel hoofdstad achteruit: van 24,6 % van het aantal betogingen en 36,3 % van het aantal betogers in 1927-1929 naar 17,8 % en 25,1 % in 1936-1938.

Het brengt in herinnering dat Brussel zich voor grote betogingen sloot, die dan ofwel niet ofwel in Gent en Luik werden gehouden.

Besluit.

Kenmerkend voor het betogingsveld in de tweemaal drie jaren uit het interbellum is zijn grilligheid: elk jaar kan een ander uitzicht hebben. Met veralgemeende besluiten moet dus voorzichtig worden omgesprongen temeer daar niet (nooit?) alle bronnen werden uitgeput. Toch meen ik volgende conclusies te mogen trekken.

Het conflictgehalte was in 1936-1938 t.a.v. 1927-1929 sterk toegenomen. Dat was niet alleen te merken door het grote aantal rellen maar dat kon ook in het betogingsveld zelf worden waargenomen. Voor eerst door het sterke overwicht van de sector binnenlandse politiek, nl. 55 % van het aantal betogingen en 60 % van het aantal betogers. Verder, of slechts anders gezegd voor een deel, door het sterk toegenomen belang van de communautaire breuklijn: het aantal betogingen in deze verdubbelde, het aantal betogers vervijfvoudigde. Voor het aantal betogers zorgde hier vooral de Vlaamsgezinden: zij waren een aantal maal door de VOS masaal op straat gebracht. Hun toegenomen nervositeit bleek ook uit de wekenlange rellen en betoginkjes tegen de film Heldenkermis, en de Fl. Grammensactie. Voor het aantal betogingen zorgden de oudstrijders die zelfs na een oproep van de koning nog lange tijd bleven actie voeren.

Het toegenomen conflictgehalte bleek ook uit het uitbarsten van de algemene staking van 1936. Het was een algemene en offensieve staking voor nieuwe sociale voordelen. Ze ging gepaard met incidenten en betogingen die al even spontaan tot stand kwamen als de staking zelf.

En tenslotte uitte het conflictuele zich vooral in de strijd tegen het opkomend fascisme of Rexisme. Het was het enige waarvoor de BWP en in mindere mate de KPB nog op straat kwamen. Zij richtten zich

tegen het internationale fascisme en de inmenging ervan in de Spaanse burgeroorlog. Het merendeel van de betogingen hadden echter het binnenlandse fascisme tot doel, vooral dan het opgedoken Rexisme. Het vormde evenwel niet de hoofdbrok van de acties die tegen Rex werd gevoerd. Op straat werd Rex vooral met rellen, in mindere mate met informele nog en in mindere mate met formele betogingen bestookt. Toch wist Rex af en toe ook te betogen. Precies deze betogingen betekenden een nieuw fenomeen in het betogingsveld: systeemwijzigende betogingen gericht tegen het eigen regime.

Het grootste onderscheid tussen 1936-1938 en 1927-1929 ligt in dit verhoogd conflictgehalte vervat. Dit conflictuele had drie uitingsvormen: de verscherping van de communautaire tegenstelling, de strijd tegen het fascisme en de algemene staking van 1936. Deze laatste beheerste het maatschappelijke leven echter slechts een maand, het communautaire en vooral de antifascistische strijd nagenoeg heel de periode. Al het andere heeft daarvoor moeten wijken, en daarin ligt het tweede verschil met de Gay Twenties. 1936-1938 is verengd, vernauwd, vergauwd; het is een onzekere periode waarin de parlementaire democratie vertwijfeld zoekt zich te verdedigen en daarbij niet altijd de meest gelukkige middelen uitkiest.

Daarin schuilt ook het grote verschil met die andere « woelige » jaren na de Tweede Wereldoorlog. Wie tussen de contestatieperiode van de jaren zestig en de late jaren dertig gelijkenissen ziet (kleiner worden van betogingen, meer informele betogingen, verkleining van de mobilisatiekracht van de formele organisaties, meer betogingen buiten de grootste centra...) mag deze vergauwing en vertwijfeling niet uit het oog verliezen. Het gestamp van laarzen en het bloempje van de flower power zijn niet met elkaar te vergelijken.

Zet men de grote gemeenschappelijke trekken van beide tussen oorlogse periodes op een rij dan komt grosso modo volgend beeld tot stand.

Gemeenschappelijk zijn het geringe aandeel van de economische-, financiële- en cultuurpolitiek. Zij zijn nog niet tot strijdpunt verheven.

De aanwezigheid van de arbeiders in het betogingsveld was driemaal zo groot als in de naoorlogse periode. Loon- en weddetrekkenden betoogden eveneens heel wat meer, zowel voor sociale thema's als voor andere, zoals buitenlandse-, defensie- en binnenlandse politiek.

In het interbellum lijken zij de voortrekkers van progressieve thema's te zijn geweest. De BWP komt in die periode naar voor als een partij die veel militantisme ten toon spreidde.

Thema's zoals vrede, legerdienstverkortung, herziening van het proces Sacco en Vanzetti en antifascisme zouden na de Tweede Wereldoorlog, niet zozeer de BSP dan wel pacifistische, anti-imperialistische, studenten-

organisaties of « klein links » in beweging hebben gezet. Dat het aandeel van de studenten in de tussenoorlogse periodes pas op de tweede plaats kwam sluit hierbij aan.

Vlamingen betoogden in de jaren 1927-1929 en 1936-1938 heel wat minder dan de Franstaligen of dan in de periode 1953-1974.

Van de werknemersorganisaties waren nagenoeg uitsluitend de socialistische in het betogingsveld aanwezig. De enige zuil die er in opgemerkt werd had dezelfde strekking.

De frequentie van de betogingssoorten vertoonde weinig gelijkenis. Merkwaardig was echter het grote aandeel van de corporatistische betogingen.

De machtscentra waren geringer in aantal ; culturele en religieuze centra ontbraken, het patronaat kende een belangrijk aandeel. Betogen bleek tenslotte een zeer stedelijk verschijnsel.

Kortom : slechts één zuil, veelal loon- en weddetrekkenden als betogers, veel corporatistische betogingen, het patronaat als sterk aanwezig machtscentrum, vooral Franstalige betogers, minder organisaties, minder thema's, minder machtscentra en zeer stedelijk ; d.w.z. een lagere score op een aanzienlijk aantal variabelen.

Dat alles, tesamen met veel « betogingen » in de ruime betekenis die de tussenoorlogse kranten er aan hechten, wijst er op dat de betoging in stricte zin als actiemiddel nog niet erg was doorgebroken.

Kent elke fase van de ontwikkeling van de westerse democratie haar bepaalde vorm van politieke actie, zijn momenteel betogingen behoorlijk in trek, dan zou men kunnen stellen dat de mode van het interbellum eerder bestond uit meetings, optochten en massaverzamelingen.

Summary : Demonstrations in Belgium during the interwar period.

As political action, esp. demonstrations and strikes have been used quite frequently in recent decades in Belgium, their use in the interwar period, generally described as turbulent years, is a puzzling question.

Two smaller periods were placed in comparison : 1927-1929 (the Gay Twenties) and 1936-1938 (with a crisis of democracy). Demonstrations were counted in five interwar newspapers. A nearly equal number of demonstrations was found for both periods ; in the late thirties however demonstrations were smaller. Whereas social matters counted for 2/5 of the number of demonstrations in 1927-1929 and foreign policy and domestic affairs for 1/5 each, domestic affairs (esp. anti-Fascism and communal difficulties) dominated the 1936-1938 period with 55 % of all demonstrations. Thus the government became increasingly subject of demonstrations,

both questioning and supporting democracy, but still most of all asking for minor changes of policy. Demonstrating appeared to be a very urban phenomenon. Social categories showing the greatest demonstration behaviour were not so much the students but rather the employees. Flemings demonstrated less than the French-speaking Belgians.

The lower score for a considerable number of variables leads to the conclusion that demonstrating in the interwar period was not so common a practice as nowadays.

A P P E N D I X

1 Mei en Rerum Novarum (1927-1929 en 1936-1938).

Eén Mei werd in het leven geroepen door de Internationale Socialistische Congressen van 1889 en 1891 als strijddag voor arbeidsduurverkortung (18). De Belgische socialisten kleeadden Eén Mei al vlug in als een feest. Linksgezinden wezen jarenlang op die dubbelzinnigheid en in de rechtse pers werd Eén Mei eerst aangevallen, later afgedaan als saaie sleur of een betekenisloos feest (19). *Le Peuple* schetste zowel idyllische tafereelen als militante optochten. N. De Beule: « Maar of men nu op Eén Mei een feestneus opzet of de vuisten balt, Eén Mei is bij uitstek de dag waarop de « verzuchtingen » van de werknemers middenin de schijnwerpers geplaatst worden ». Het thema van Eén Mei wordt snel opengetrokken: aan arbeidsduurverkortung wordt eerst het vredesthema gekoppeld, geleidelijk aan heel het socialistisch programma en concrete eisen (20).

Het stramien van het Eén Mei-feest was in de beschouwde jaren het volgende: de voorafgaande avond concert, 's morgens chocolade-ontbijt voor de kinderen, of een aperitief-concert, 's namiddags een meeting, dan een optocht met alle mogelijke socialistische verenigingen, praalwagens, vlaggen, wimpels én spandoeken, nadien sportwedstrijden en 's avonds een volksbal met of zonder toespraken, vuurwerk...

De cijfers in de kranten zijn nogal uiteenlopend en schaars, de vermeldingen nogal exemplarisch. Globale gemiddelden voor 1927-1929 en

(18) J. DHONDT, Inwendige strijd over te volgen taktiek (1885-1914). In: ID. (Red.), *Geschiedenis van de socialistische arbeidersbeweging in België*. Antwerpen, 1960, blz. 446.

(19) Zie H. De Man in *Volharding* anno 1912 bij H. BALTHAZAR, *Hendrik De Man. Persoon en Ideeën*, dl. V. Antwerpen-Amsterdam, 1976, blz. 64.

(20) N. DE BEULE, Juichen en zingen op grootse wijze. In: *De Rode Verleiding*, dl. I. Gent, 1985, blz. 34 (citaat), 43, 45-46.

1936-1938 samen laten het volgende beeld zien (21) : Brussel 12.000 (38'); Antwerpen 43', Gent 36', Leuven 3.900, Mechelen 2.950, Oostende 2.500, Vilvoorde 2.000, Borgloon 1.000 ; Luik 11.000, Charleroi 13.000, Hoei 10.000 ; Verviers 8.000, Namen 5.000, Jolimont en Marquennes 3.000, Tubize, Haine-Saint-Pierre, Poulseur en Wareme 2.000, La Louvière 1.500, Anderlues, Feluy, Maubeuge 500. Eén Mei was in Vlaanderen beperkt tot enkele centra. In Wallonië werd verspreid en op grote schaal gevierd ; sommige streken werden in de kranten meestal als geheel besproken : heel de Borinage en het Centrum leken dan in feest te zijn, én in staking want Eén Mei is pas vanaf 1947 een officiële feestdag.

Ook de liberale vak- en volksbonden vierden Eén Mei. Meestal binnenshuis. In feestzalen werden dan muziek, zang, toneel en toespraken gebracht. *Het Laatste Nieuws* brengt verslag uit Brugge, Gent, Aalst, Dendermonde, Mechelen en Antwerpen. Enkel voor 1937 vermeldt het een optocht, nl. te Aalst, 2.500 deelnemers.

De communisten zouden slechts sporadisch afzonderlijke optochten hebben gehouden. Er is dan sprake van een honderdtal tot enkele honderden deelnemers. In Antwerpen en Charleroi (bijvoorbeeld ?) werd dit trouwens verboden, « le bourgemestre de Charleroi ayant estimé que la journée était réservée au Parti Socialiste » (22). In de socialistische stoet méé op stappen of achteraan aansluiten werd wel getolereerd, of kon niet worden verhinderd.

Rerum Novarum is in oorsprong en per definitie géén strijddag, maar een herdenking, een belijdenis, een hulde aan Paus Leo XIII. Op vele plaatsen was het niet het feest van de arbeiders alleen, maar van geheel de werkende bevolking — Boerengilden en Middenstandsverbonden stappen dan ook mee op —, soms zelfs van alle katholieke organisaties onder het teken van de klassevenoening. Overal vormden de (V)KAJ de grootste groep in de Rerum Novarum-viering.

Het stramien ervan verschilde enkel van het Eén Mei-feest door de opname van kerkelijke plechtigheden (H. Mís en Lof). In de optochten werden reminiscencies uit de encycliek meegedragen, maar concrete revendicaties ontbraken evenmin.

Ook kwantitatief lijken Eén Mei en Rerum Novarum aan elkaar ge- waagd. Tenminste, de rechtse kranten minimaliseerden wel het Eén Mei feest maar haastten zich tevens te zeggen dat de Rerum Novarum-optochten minstens even groot waren : Brussel 9.600 (35') ; Luik 7.500,

(21) Enkel voor Brussel en Antwerpen lijkt een onduidelijke stijgende tendens uit de kranten naar voor te treden, wat in het globale cijfer uiteraard wordt verhoud.

(22) *Le Peuple*, 2 mei 1927, blz. 2.

Quaregnon 3.000, Aarlen 1.500 ; Antwerpen 50', Gent ?, Tongeren 4.000, Zonhoven en Tienen 3.000, Leuven 2.750, Bree 2.500, Herentals, Roeselare en Brugge 2.000, Dendermonde 1.600, Turnhout en Menen 1.400, Balen 1.200, Booischote 800, Arendonk 500, Wingene 400, Poperinge 350,...

Deze cijfers tonen meer dan het omgekeerde beeld van de Eén Meiviering : wel grote verspreiding in Vlaanderen, maar erg schaars in Wallonië.

Optochten, zoals deze, ter gelegenheid van Eén Mei en Rerum Novarum, brengen andere verhoudingen aan dan in het betogingsveld alleen werden teruggevonden. De « democratie op straat » van het interbellum wordt door het betogingsveld slechts ten dele geschetst.

